

Södergården 1:1

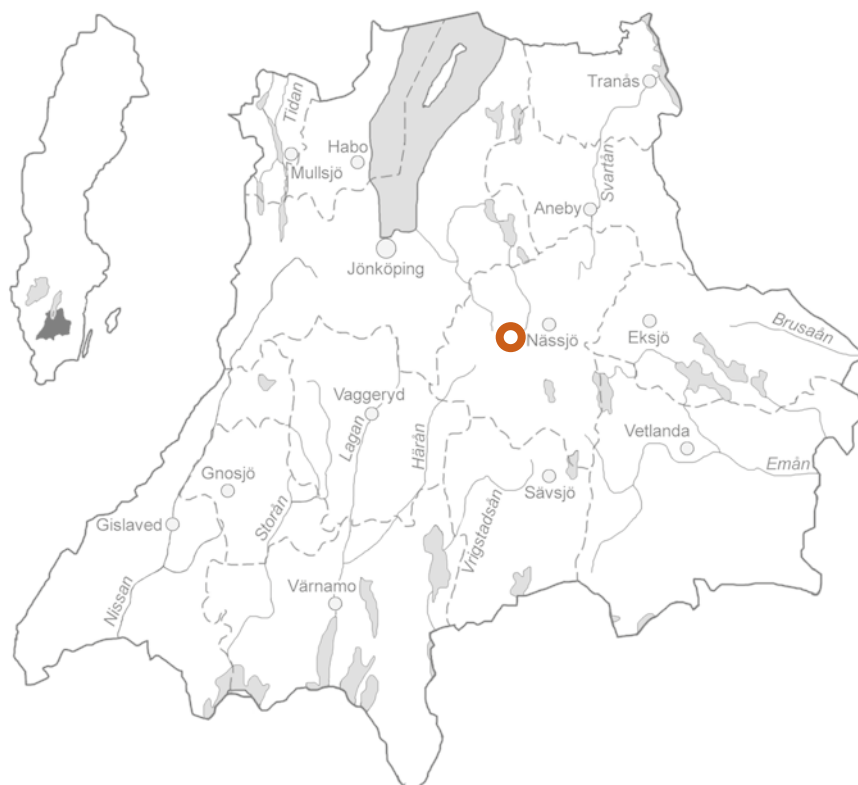
Arkeologisk utredning, steg 1, inför planerad exploatering av Södergården 1:1 (Åkershäll), Nässjö socken och kommun, Jönköpings län.

Södergården 1:1

Arkeologisk utredning, steg 1, inför planerad exploatering av Södergården 1:1 (Åkershäll), Nässjö socken och kommun, Jönköpings län.

Jönköpings läns museums dnr: 2020-201
Länsstyrelsens dnr: 431-5814-2020

Rapport, foto och ritningar: Ådel V Franzén
Rapportgranskning: Mikael Nordström
Grafisk mall: Anna Stålhammar
Distribution: Digital Pdf

Jönköpings läns museum, Box 2133, 550 02 Jönköping
Tel: 036-30 18 00
E-post: info@jkpglm.se
www.jkpglm.se

Utdrag ur tryckta och ajourhållna ekonomiska kartor, Geografiska Grunddata samt Geodata (FUK)
är återgivna enligt tillstånd:
© Lantmäteriet. Ärende nr MS2007/04833, nr MS2012/03742 samt dnr i2012/1091.

ISSN: 1103-4076

© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2020

Innehåll

Sammanfattning och åtgärdsförslag.....	5
Inledning och omfattning	7
Målsättning och metod.....	7
Topografi	7
Fornlämnings- och kulturmiljö.....	7
Tidigare undersökningar.....	8
Resultat.....	8
Utredningsrområdets landskap.....	8
Nyupptäckta forn- och kulturlämningar.....	9
Administrativa uppgifter.....	13
Förklaringar.....	13
Referenser.....	14
Arkiv.....	14
Kartmaterial.....	14

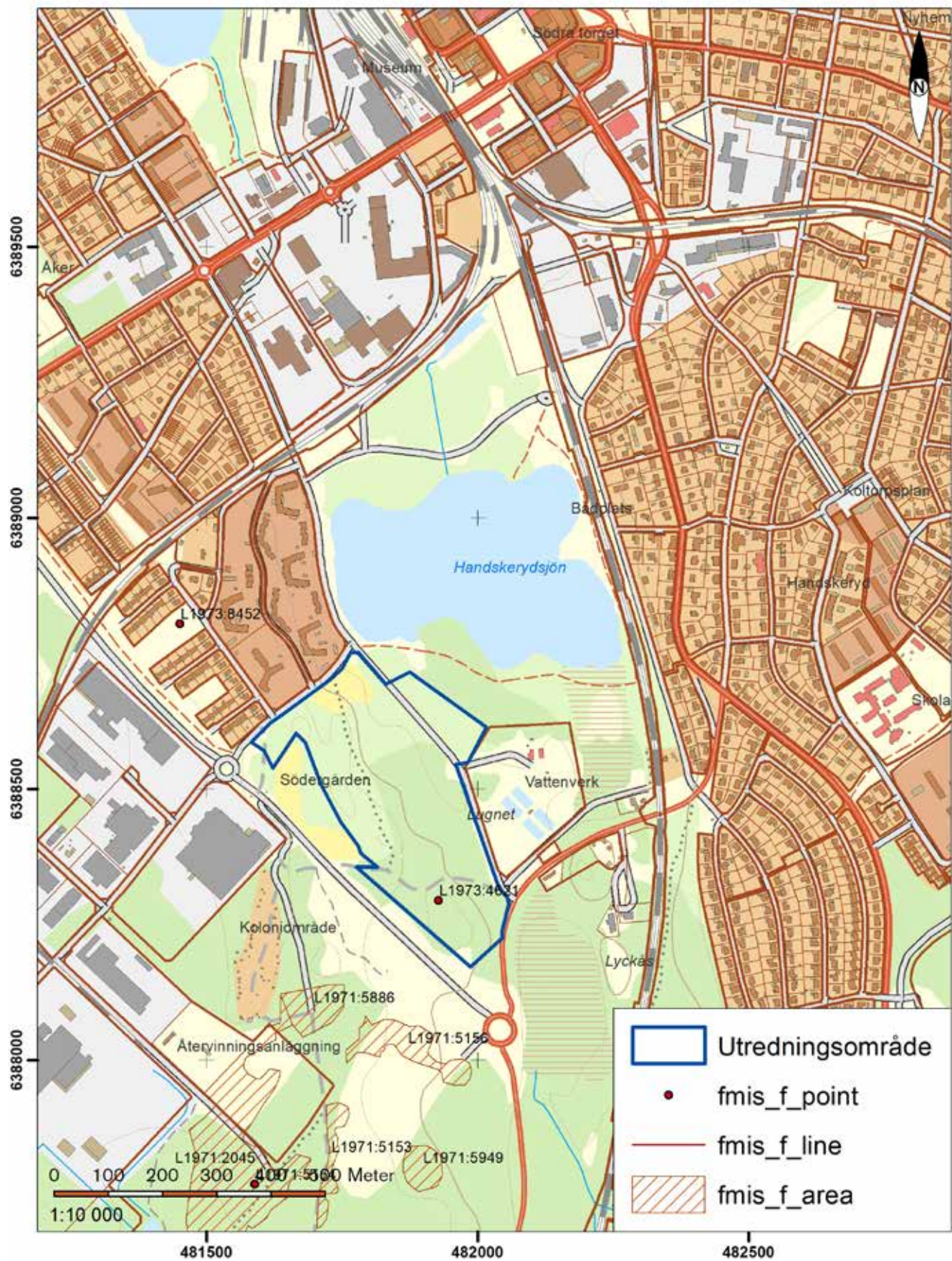
Sammanfattning och åtgärdsförslag

Utredningsområdet är beläget i kuperad nordöstsluttande mark i södra änden av Nässjö stad. Längst åt nordost vidtar sankområde. Den kraftiga kuperingen med stora inslag av berg i dagen lämnar få ytor som kan tolkas som boplatssområden. Istället finns inom utredningsområdets norra del områden med fossil åkermark. Denna ligger utanför det område som var odlad mark 1771, 1849 samt 1950. I det äldre kartmaterialet beskrivs utredningsområdet som en trakt där svedjeverksamhet har bedrivits. Den fossila åkermarken består av områden med röjningsrösen. Flera terrasser finns också inom och i anslutning till områdena. Dessa har bildats genom odling i sluttande mark.

Tre möjliga gravar (Id 1, Id 8 och Id 9) har identifierats, men avgränsningen av två har inte kunnat bestämmas annat än med jordsond. Den tredje möjliga graven (Id 1) bär alla kännetecken på stensättning förutom läget intill ett sankt område. Ett möjligt boplatssområde (Id 14) har identifierats i utredningsområdets norra del.

Inom utredningsområdets södra del finns ett par större områden för stentäkt som troligen skett under relativt sen tid.

Medan den fossila åkermarken bör förundersökas förslås att antikvarisk status för de eventuella gravarna samt boplatläget utreds genom en etapp 2-utredning.

Figur 1. Utdrag ur ekonomiska kartans blad 63E 8i NV. Skala 1:10 000.

Inledning och omfattning

Under september månad 2020 genomförde Ådel V. Franzén, kulturgeograf vid Jönköpings läns museum, en arkeologisk utredning, etapp 1, av ett 13 hektar stort område inför planer på exploatering. Området var beläget i en nordostsluttning ner mot Handskerydsjön i södra delen av Nässjö stad. Samhällsplaneringskontoret i Nässjö kommun var beställare av utredningen.

Målsättning och metod

Den arkeologiska utredningen, etapp 1, syftar till att fastställa förekomst av fornlämningar och kulturlämningar. Detta sker genom arkivgenomgång och fältinventering. Om områden identifieras där fornlämning kan befaras ligga under matjorden, eller om status på nyupptäckt fornlämning inte går att fastställa, kan en etapp 2 -utredning bli aktuell. Denna innefattar markingrepp genom sökschaktsgrävning.

Topografi

Utredningsområdet är beläget i en nordostsluttning ner mot Handskerydsjön med en höjdskillnad på mellan 310 och 290 meter över havet. Området var kraftigt kuperat med flera partier med berg i dagen omväxlande med sankområden, skärningar och branter.

Någon egentlig jämn mark förekom endast inom utredningsområdets nordöstra del där ett större sankmarksområde var beläget nära sjön samt inom de delar som var åkermark fram till ca 1950. Inom den norra delen av området fanns fortfarande öppen mark.

Området var rätt beskogat med blandskog och markvegetationen bestod mestadels av ljungräs, ris, ormbunkssnår, alsly och hasselsnår. Jordmånen växlade mellan myllig brunjord, sandbunden mark och i dälarna dybotten.

Fornlämnings- och kulturmiljö

Inom utredningsområdet fanns en tidigare känd fornlämning L1973:4621, en fyra meter i diameter rund och 0,2 meter hög stensättning. I Fornsök står graven som övertorvad, men min bedömning är snarare att den har övermossad fyllning av 0,1-0,15 meter stora stenar.

Söder om utredningsområdet finns flera områden med fossil åkermark som har bedömts vara övrig kulturhistorisk lämning: L1971:5886, L1971:5156, L1971:2045, L1971:5153, L1971:5949.

Utredningsområdet omges av bostads- och industriområden. Inom bostadsområdet åt nordväst finns L1973:8452, en stensättning, 22 meter i diameter och 0,5-0,7 meter hög med mittröse 17 meter i diameter och 0,7 meter högt. Den mäktiga graven finns avbildad som ett stort röse i de äldre kartmaterialalet.

Tidigare undersökningar

Flera arkeologiska uppdrag har genomförts i och kring Nässjö.

Resultat

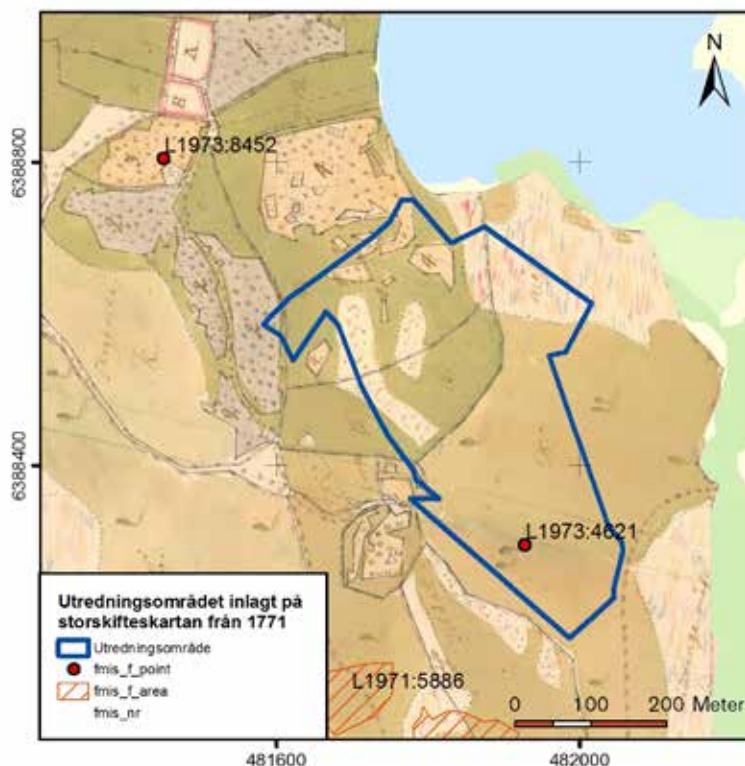
Utredningsområdets landskap

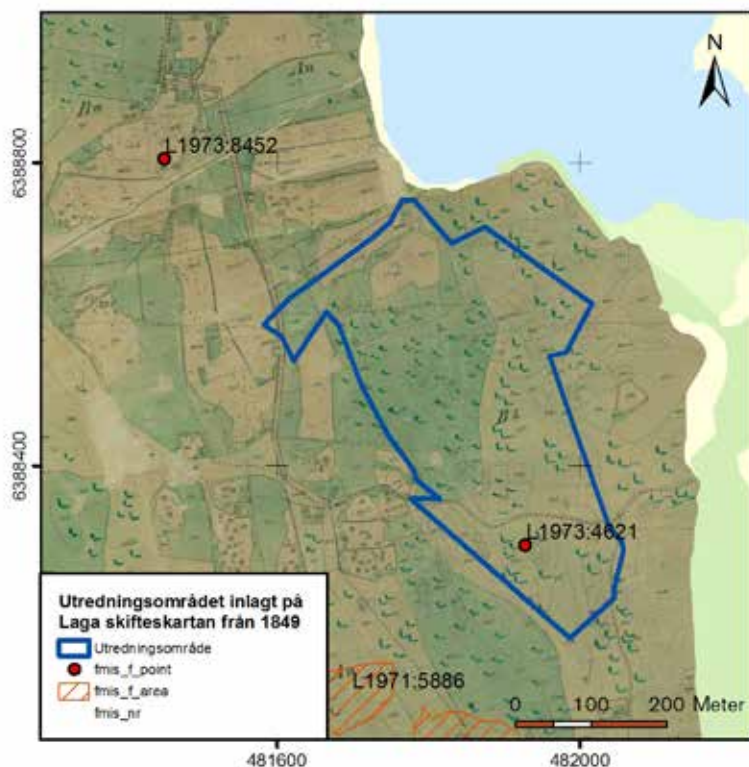
Området karterades för första gången 1771 i samband med storskiftet. Ytan där utredningsområdet är belägen delades då mellan inägomark och hagmark till byn Åker. Ungefär halva utredningsområdet bestod av åker- och ängsgärde, medan den södra delen var Åkers hage. I hagen anges finnas tjänlig fällemark, alltså mark som med fördel kunde svedjas. Ängsmarken åt norr betecknades som hårdvallsäng, delvis mager. Åkerytorna längst åt norr var små och relativt topografiskt anpassade. Lantmätare Esping, som var en noggrann ämbetsman, räknade antalet röjningsrösen i samtliga gårderna och kom fram till att det i byns inägomark fanns 301 röjningsrösen vars sammantagna yta drogs ifrån den odlingsbara marken.

Till detta får läggas den mängd röjningsrösen som med största sannolikhet fanns i ängsmark och hagar.

I lagaskifteskartan från 1849 är området omtalat som Gamlehaugen och räknas som avrösningsjord. Flera av markstyckena inom skogsområdet har beteckningar som rågfälla, buskfälla, fälla och avfälld mark. Det är således uppenbart att det svedjades i området vid 1800-talets mitt. Svedjor antecknas såväl inom sankar som torra områden. Detta är intressant med tanke på de områden med fossil åkermark som hittats i området vid utredningen.

Figur 2. Utredningsområdet är beläget i den södra delen av byn Åkers inägomark och hagmark. Lantmätare Esping höll noggrann koll på antalet röjningsrösen i åkermark och fick ihop 301 röjningsrösen. Röjningsrösen fanns givetvis också i omkringliggande ängsmark, men här behövde inte arealbortfallet räknas in, varför rösen i ängsmarken vare sig räknades eller ritades in. Fornlämning L1973:8452, ett röse med diameter på 22 meter har markerats av lantmätare Esping, dock utan någon särskild kommentar.

Figur 3. Åkermarken inom norra delen av utredningsområdet var 1849 mer sammanhängande än åttio år tidigare, medan uppdelningen mellan ängsmark och hagmark överensstämmer tämligen bra med den äldre kartan. Röjningsrösena inom de större åkeryrorna har till stor del rensats bort, men de finns kvar i torparens åker i sydväst. Kanske hade han fortfarande årdret kvar som bearbetningsredskap medan byn övergått till plog. Även här markeras gravröset/stensättningen L1973:8452 som ett ovanligt stort röjningsröse eller impediment.

Nyupptäckta forn- och kulturlämningar

De nyupptäckta fornlämningarna består framför allt av fossil åkermark där två sammanhängande områden har kunnat definieras, samt enstaka röjningsrösen. Inom och i anslutning till den fossila åkermarken finns flera terrasserings som tillkommit vid odling i

Figur 4. På 1950-talets ekonomiska karta syns den begynnande exploateringen av området väster om Handskerydsjön i form av flerfamiljshus som bör ha varit nybyggda då kartan upprättades. Icke desto mindre har större delen av Åker fortfarande karaktär som bondby. Nyodlingsföretag speglas i utdikningen och uppodlingen av sankområdet i utredningsområdets nordöstligaste del. Notera att en koloniträdgård har etablerats strax sydväst om utredningsområdet.

Figur 5. Stensättning i fel läge, Id 1. Förutom det nerdragna läget i kanten av en sankmark finns alla rekvisit för att klassa lämningen som grav. Lämningens status utreds vidare i AU, etapp 2

sluttande terräng. Flera kan sättas i samband med de odlingsytor som fanns i området på 1950-talet, medan andra tillkommit genom äldre tiders odling.

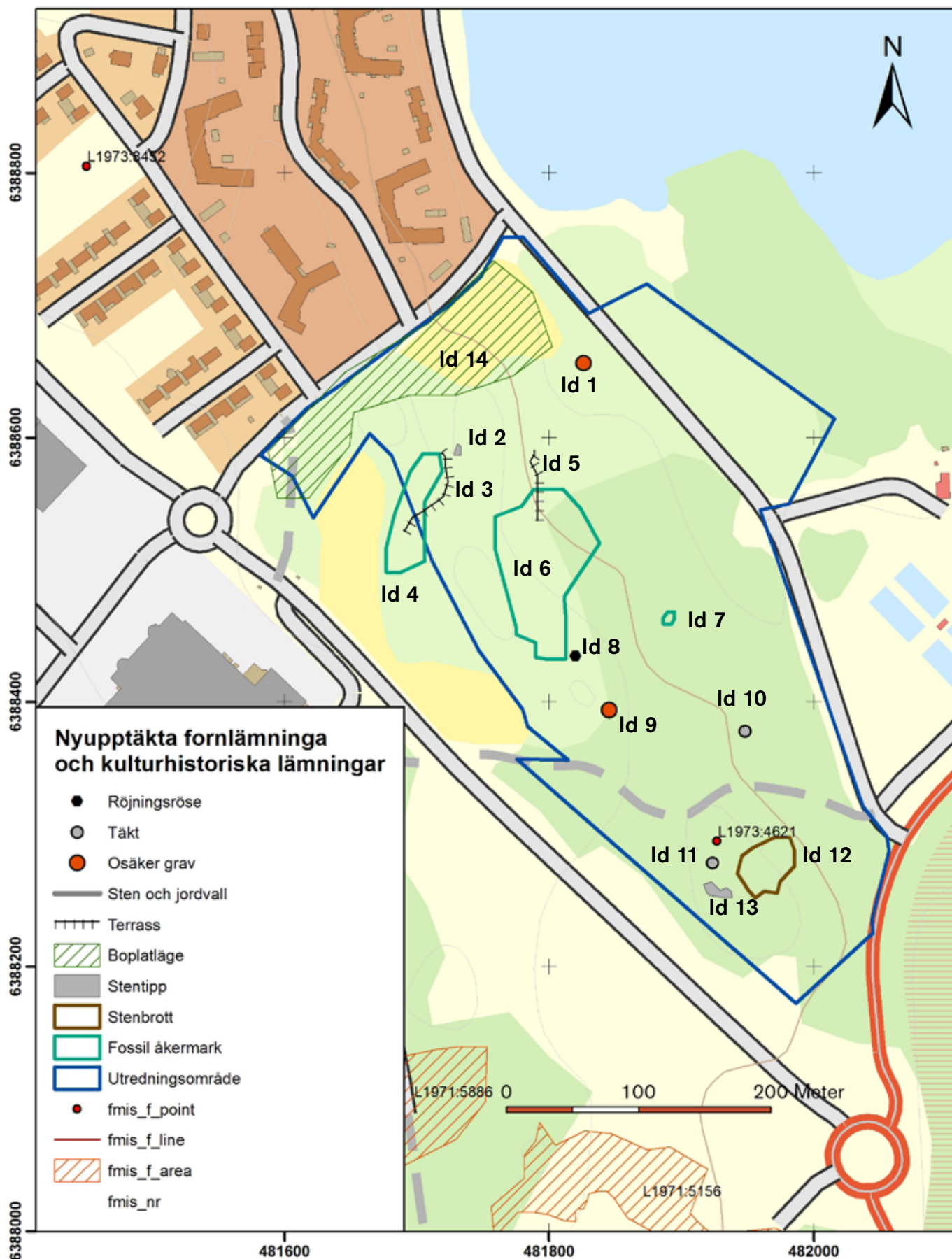
Tre möjliga gravar har identifierats - Id 1, Id 8 och Id 9. Orsaken till tveksamheten har framför allt att göra med gravarnas synlighet. Samtliga stenansamlingar har varit kraftigt övermossade och beväxta med ris och ljung varför stenmaterialet inte syns i ytan och lämningarna måste avgränsas medelst jordsond.

Lämningarna, som är relativt små, ligger på förhöjningar och klackar i landskapet och omges inte av odlingsbar jord varför de inte bedömts som röjningsrösen. För att avgöra eventuell fornlämningsstatus måste här en etapp 2-utredning genomföras. En av de möjliga gravarna är större och har ett bra stenmaterial samt form och karaktär som talar för grav (Id 1), men läget, i kanten mot sankmark kan tyda på att lämningen består av röjningssten.

Inom utredningsområdets södra del finns rester efter en större stentäkt (Id 12) där en tämligen tät, gråsvart skifferaktig sten brutits. Här finns flera ansamlingar med spillsten. Ytterligare ett mindre område för sten/jordtäkt finns inom utredningsområdets södra del.

TABELL 1. Tabell över tidigare kända samt nypåträffade forn- och kulturlämningar. Förklaring till tabellen återfinns i slutet. Åtgärdsförslagen gäller enbart om lämningarna kommer att beröras vid en eventuell exploatering.

Objekt nr /Karta	Lämningstyp	Beskrivning	Antikvarisk bedömning	Kommentar
Id 1	Grav ?	Stensättning, 9 meter i diameter och 0,4 meter hög. Delvis övermossad fyllning av 0,25–0,45 meter stora stenar. I södra delen en grop, 1 meter stor och, 0,3 meter djup. Form, material och karaktär tillsäger grav, medan läget, intill en sankmark motsäger grav.	Möjlig fornlämning	AU, etapp 2
Id 2	Stensamling	Stentipp, 8 x 2,5 meter (Ö-V) och 0,6 meter hög.	Registreras ej i Fornreg	Ingen åtgärd
Id 3	Område med fossil åker	Terrass, öst-sluttande, 77 meter lång 0,6–1,5 meter hög, och 0,4-2 meter bred. Delvis stensatt.	Fornlämning	FU.
Id 4	Område med fossil åker	Fossil åkermark 91 x 22 meter stort (N–S), bestående av röjningsrösen an ålderdomlig typ, 2- 4 meter i diameter och upp till 0,4 meter höga.	Fornlämning	FU
Id 5	Område med fossil åker	Terrass, 60 meter lång (N-S), 1–3 meter hög och upp till 8 meter bred, troligen inte stensatt utan med röjningssten nedkastad i slutningen. Terrassen går in i Id 6.	Fornlämning	FU
Id 6	Område med fossil åker	Fossil åkermark inom ett 120 x 75 meter stort område (N–S) bestående av ca 50 röjningsrösen, en terrass, en stensträng samt en sten- och jordvall. 1) Röjningsrösen 1–3 meter i diameter och upp till 0,3 meter höga, delvis övermossad fyllning av 0,1-0,3 meter stora stenar. 2) Terrass, stensatt eller belamrad med mindre ansamlingar med röjningssten, 35 meter lång (N-S), 0,7 meter bred och 0,3 meter hög. 3) Stensträng/sten- och jordvall, 15 meter lång och 4 meter bred (Ö-V) och mellan 0,1–0,5 meter hög. Stensträngen har karaktär av ett avlångt röjningsröse men har kraftig jordblandning, 4) Sten- och jordvall, limpformad, 4 meter bred och upp till 0,7 meter hög. Kraftig övermossad i fyllning av sotig röjningssten. I södra änden belägen på berg i dagen.	Fornlämning	FU
Id 7	Fossil åker	Fossil åkermark bestående av två röjningsrösen och en röjd yta. röjningsrösen är ca 4 meter i diameter och 0,4 meter höga, den röjda ytan är ca 20 meter stor.	Övrig kulturhistorisk lämning	Hänsyn
Id 8	Grav?	Grav eller röjningsröse, 2 meter i diameter och 0,2 meter hög av 0,2-0,3 meter stora stenar. Belägen på berghäll. Ingen tydlig odlingsmark i närheten. Möjlig grav?	Möjlig fornlämning	AU, etapp 2
Id 9	Grav?	Stensättning, fyra meter i diameter och 0,2 meter hög. Kraftigt övermossad fyllning av uppskattningsvis 0,2–0,3 meter stora stenar.	Möjlig fornlämning	AU, etapp 2
L1973:4621	Grav	Stensättning, 4 meter i diameter och 0,2 meter hög. Övermossad fyllning av 0,1–0,15 meter stora stenar.	Fornlämning	FU
Id 10	Täkt	Täktgrop, 10 meter i diameter och 0,4 meter djup. Något uppkastad sten i ena änden.	Registreras ej i Fornreg	Ingen åtgärd
Id 11	Täkt	Inom ett fem meter stort område finns en grop med uppkavlade stenar och block. Troligen sentida stenbrott.	Registreras ej i Fornreg	Ingen åtgärd
Id 12	Täktområde	Område för stenbrytning inom ett 50 x 40 meter stort område (NO–SV) bestående av en ca 12 meter stor och ca 1,2 meter djup grop där själva brottet legat. Intill brottet och kring detta finns ansamlingar av spillsten i form av en ca 10 meter lång limpformad struktur en ca fyra meter i diameter och 1,2 meter stor hög.	Övrig kulturhistorisk lämning	Hänsyn
Id 13	Stensamling	Stentipp, 20 meter lång (NV–SO) med upp till 1 meter stora stenar. Sentida.	Registreras ej i Fornreg	Ingen åtgärd
Id 14	Boplatsläge	Möjligt boplatsläge inom ett 250 x 20-75 meter stort område (SSV–NNO)	Registreras ej i fornreg	AU, etapp 2

Förklaringar**Antikvarisk bedömning**

Fornlämning	Fornlämning är lämningar som vid registreringstillfället bedömts omfattas av skydd enligt Kulturmiljölagen. För att en lämning ska kunna bedömas som fornlämning krävs att den från forna tider, att den tillkommit genom äldre tiders bruk och att den är varaktigt övergiven och kan antas ha tillkommit före 1850.
Övrig kulturhistorisk lämning	Övrig kulturhistorisk lämning används för kulturhistoriska lämningar som enligt rådande praxis vid registreringstillfället inte utgör fornlämning men som ändå anses ha ett antikvariskt värde. Annan lagstiftning kan även vara rådande och ge lämningen ett skydd..
Möjlig fornlämning	Möjlig fornlämning, dvs lämningen kräver vidare utredning för att den antikvariska bedömningen ska kunna bestämmas.
Uppgift om	Uppgift om fyndplats, torp etc, där fysiska spår inte kan ses på platsen.
Ej fastställd	Den antikvariska bedömningen har inte fastställts. Avser t ex boplatslägen där en arkeologisk utredning etapp 2 krävs för att fastställa om det är en fornlämning.

Administrativa uppgifter

Länsstyrelsens dnr: 431-5814-2020
 Länsstyrelsens beslutsdatum: 2020-09-11
 Jönköpings läns museums dnr: 201/2020
 Beställare: ..... Samhällsplaneringskontoret,
                                                                                          Nässjö kommun
 Fält- och rapportansvarig: ..... Ådel Vestbö-Franzén
 Fältarbetstid: 2020-09-15–2020-09-16
 Län: ..... Jönköpings län
 Kommun: ..... Nässjö kommun
 Socken: ..... Nässjö socken
 Fastighetsbeteckning: ..... Södergården 1:1
 Belägenhet: ..... Digitala fastighetskartans blad
                                                                                          63E 8i NV
 Koordinater: E:481831 N:6388536
 Koordinatsystem: ..... Sweref 99 TM
 Höjdsystem: ..... RH 2000
 Undersökningsyta: ..... 13 hektar

Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv.

Referenser

Arkiv

Fornminnesregistret, FMIS, Forsök: <http://www.fmis.raa.se/cocoon/forsok/search.html>

Kartmaterial

Lantmäteriet. ArkivSök (<https://etjanster.lantmateriet.se>):

Lantmäteristyrelsens arkiv (LSA): Nässjö socken, Åker 1-2. Akt: E91-35:1. Storskifte. Upprättad av Nils Esping 1771.

Lantmäterimyndigheterna (LMA): Nässjö socken, Åker, Akt 0682k-1/1849. Laga skifte 1849.

Rikets allmänna kartverk (RAK): Ekonomiska kartans blad: 6e 7g, 6E 8g

Utredningsområdet är beläget i kuperad nordöstsluttande mark i södra änden av Nässjö stad. Längst åt nordost vidtar sankområde. Den kraftiga kuperingen med stora inslag av berg i dagen lämnar få ytor som kan tolkas som boplatsovråden. Istället finns inom utredningsområdets norra del områden med fossil åkermark. Dessa ligger utanför de områden som var odlad mark 1771, 1849 samt 1950. I det äldre kartmaterial beskrivs utredningsområdet som en trakt där svedjeverksamhet har bedrivits. Den fossila åkermarken består av områden med röjningsrösen. Flera terrasser finns också inom och i anslutning till områdena. Dessa har bildats genom odling i sluttande mark.

Tre osäkra gravar har identifierats varav avgränsningen av två inte har kunnat bestämmas annat än med jordsond medan den tredje bär alla kännetecken på stensättning förutom läget intill ett sankt område. Ett möjligt boplatsovråde har identifierats i utredningsområdets norra del.

Inom utredningsområdets södra del finns ett par större områden för stentäkt som troligen skett under relativt sen tid.

